

Қосимжон Содиқов,
филология фанлари доктори, профессор

«РОҲАТУ-Л-ҚУЛУБ» КИТОБИ

«Роҳату-л-қулуб» («Кўнгилларнинг роҳати») Британия Музейида Or.8193 кўрсаткичи остида сақланаётган уйғур ёзувли мажмуанинг учинчи йирик асаридир (*мажмуа ва унинг таркиби тўғрисида қаранг: Sertkaya 1975; 1977: 10–11; Щербак 1983; Содиқов 1988; 1997: 79–82*).

Ушбу мажмуани 1432 йили Темурийлар давлатининг йирик маданий марказларидан бўлмиш Язд шаҳрида Мансур бахши кўчирган. Қўлёзманинг бир неча ерида – «Сирожу-л-қулуб», «Масала китоби», Хоразмийнинг «Муҳаббатнома»-сидан кейин уларнинг кўчирилган санаси битилган. Жумладан, «Муҳаббатнома»дан кейин берилган тарих (колофон) шундай: *Tarix sekiz yüz otuz beštä čičqan yıl rajab ayniñ altisinda Yazd šahrında Mirjalal(id)din buyurğan üçün bu faqir Mansur baxšī bitidi*.

Лекин «Роҳату-л-қулуб»дан сўнг тарих йўқ. Якунида котибнинг оти ёзилган, холос: *Kātibulfaqir Mansur baxšī*.

«Роҳату-л-қулуб» диний-фалсафий мазмундаги қиссаларни, Расул алайҳиссалом ҳадислари, улуғ донишмандларнинг панду ўғитларини ўзида жамлаган асар (*қаранг: Sadikov 2001*). Унинг оти асарнинг муқаддимасида шундай қайд этилган: *Bilgilkim, bir nečä hekāyatlar Rāḥatulqulub kitābīdīn ixtiyār qilip bitidük*.

Асарнинг туркий тилдаги ёлғиз нусхаси шунинг ўзидир. У форс тилидан ўгирилганми ёки бирйўла туркийда яратилдими, билмаймиз. Бахшининг «шу отли китобдан танлаб олиб туздик» (*Rāḥatulqulub kitābīdīn ixtiyār qilip bitidük*), деб ёзишига қараганда, унинг туркий тилдаги қандайдир тўлиқроқ бўлган вариантдан сайлаб олиб тузилгани аён бўлади.

Нима бўлганда ҳам, «Роҳату-л-қулуб» таржима адабиёт намунаси: ундаги қиссалар, ҳадислар, донишмандларнинг ҳикматли сўзлари арабча манбалардан олинган.

«Роҳату-л-қулуб»ни XV аср туркий таржима адабиёти, турк-ислом фалсафий-дидактикасининг ажойиб намунаси деса бўлади. Асар эски ўзбек адабий тилида («чиғатой туркчаси»да), гўзал бир бадий услубда битилган.

«Роҳату-л-қулуб» уйғур хатининг тезкор раван услубида – югурук хатда битилган (В. Радлов ёзувнинг бундай услубини *Der mohammedanisch-uirgische Schrift charakter* деб атаган эди: Radloff 1891, XCIII).

Қўлёзманинг «Роҳату-л-қулуб» киритилган варақлари аралшиб кетган, айрим варақлари тушиб ҳам қолган кўринади; шу туришича, қайта жилдлаб қўйилган. Асар матнини жой-жойига қўйиб тиклаб чиқиш

анча қийин; шундай эсада, мазмун изчиллиги, ҳошиядаги матн ва безакларига қараб асарни тиклаб олишнинг имкони бор.

«Роҳату-л-қулуб»нинг тузилиши шундай:

Асар муқаддимасида (*қўлғезманинг 136b–137a-бетлари*) Аллоҳга ҳамд ва Муҳаммад алайҳиссаломга салавот айтилиб, асар нималарга бағишлангани тўғрисида қисқа маълумот берилади.

Асарнинг ўнта бўлими бор; бўлимлари қуйидаги масалаларга бағишланган:

(1) Чин маликининг қизи Мағриб маликининг ўғлидан савол бериб сўраганлари ва ул шахзоданинг подшоҳнинг қизига берган жавоблари (*137a–145a*).

(2) Кишиларнинг Лукмони ҳакимдан сўраганлари ва ул ҳакимнинг уларга берган жавоби (*145b*).

(3) Ваҳоб ибну Мунфа отли саҳобанинг Таврод (Tavrid) китобидан келтирган ҳикматлари (*146a–147a*).

(4) Расул алайҳиссаломнинг айтган ўғитлари (ҳадислари) (*147a–147b*).

(5) Таом емак баёни (*148a–149b*), бу ҳам Расул алайҳиссаломнинг айтган ҳадисларидир.

(6) Арастаталиси ҳакимнинг айтган ўғитлари (*Arastatalisi hakim ayturkim*) (*149b, 154a–154b, 150a*).

(7) Холид Валид отли саҳобанинг Расул алайҳиссаломдан келтирган ривоятлари (*150a–153b*).

(8) Имири Мажнун отли саҳобанинг нақллари (*ʻImiri Majnūn atliṣ saḥāba amiril toʻminin naqlidīn*) (*153b, 155a–155b*).

(9) Яхё-йи Маъозий Розий отли машо-йихдан сўраганлари ва ул машо-йихнинг уларга берган жавоби (*155b, 174a–174b, 157a–157b, 156a–156b, 158a*).

(10) Расул алайҳиссаломнинг айтган ўғитлари (ҳадислар) (*158a–159a*).

Илк бўлимда Чин маликининг қизи билан Мағриб маликининг ўғли ўртасида савол-жавоб кечади. Асар муқаддимасида бу ҳақда *Čin malikiniṣ qizi Mayrib malikiniṣ oylidīn suvāl qilip turur* дейилган.

Савол-жавоб орасида иккита қисса ҳам келтирилган. Бири, Одам отанинг ўғиллари Қобил ва Ҳобил ҳақидаги, иккинчиси эса, Солиҳ пайғамбарнинг ингани (урғочи туяси) ҳақидаги қиссадир. Улар шахзода тилидан қизнинг сўроқларига жавоб сифатида тўлиқ ҳолда келтирилади.

Ушбу бўлим *Tamām boldi Čin malikiniṣ qiziniṣ suvāllari* жумласи билан тугайди.

Асарнинг учинчи бўлимида Таврод китобидан олинган ҳикматли сўзлар берилган. Бу бўлим Ваҳоб ибну Мунфа отли саҳобанинг «Tavrid kitābında yigirmi söz kördim-kim, bitiglig erdi» деган сўзлари билан бошланиб, сўнг йигирмата ҳикмат келтирилади. Саҳобанинг таъкидлашича, ушбу ҳикматларни у Таврод китобининг ўзидан ўқиган. Англашиладики, ислом дунёсида саҳобанинг ана шу хотиралари машҳур бўлиб, «Роҳату-л-қулуб» китобига ҳам киритилган. Китоб туфайли Таврот ўғитлари туркий муҳитга ҳам кириб борган. Ушбу мисол ўрта асрларда ислом муҳитида, хусусан, темурийлар замонида Таврод ҳикматлари кенг ёйилганидан далолат беради. Эҳтимол, ўша чоғларда ушбу муқаддас китобнинг туркий таржимаси ҳам бор эди чоғи.

Асарнинг бир неча бўлими ўтмишда ўтган улуғ донишмандлар, машо-йихлар, саҳобаларнинг ҳикматли сўзлари тўғрисидадир.

Яна бир муҳим жиҳати, асарнинг бир нечта бўлими Расул алайҳиссаломнинг насиҳатларига бағишланган. Одоб-ахлоқ, инсонийлик масалаларига бағишланган ушбу ҳадислар асарда туркум-туркум қилиб баён этилгани билан аҳамиятлидир. Ҳадисларнинг айримлари машо-йихлар тилидан ривоят қилинган. Улар таом емак одоби, қандай ишлар кишининг бошига йўқсизлик, заҳмат, қайғулар солишию ва инсон бундай ишлардан ўзини тиймоғи, жамиятда солиҳ ва билимли бўлмоқлик учун қандай билим ҳамда одобларни эгалламоқлик кераклиги, қандай кишиларнинг

дуоси мустажоб бўлажаги сингари масалаларга бағишланган. Бошқа бирор асарда ҳадисларнинг туркий вариантлари бунинг сингари кенг қамровли ва туркумлашган ҳолда берилган эмас.

Ана шу хусусиятлари билан асар туркий адабиёт, қолаверса, турк-ислом тафаккури тарихида муҳим ёзма ёдгорлик сифатида ўрин тутди.

Қуйида Or.8193 кўрсаткичли қўлёзма-нинг фотосурати асосида «Роҳату-л-кулуб» матнини келтирамиз.

Матн транскрипцияси

(136b) [Rāhatulqulub kitābī]

Alḥamdu lillāhi rabbil 'ālamīn vassalātu vas salāmu 'ala ḡayri xalqihī Muḥammadin va 'alihi ajma'in.

Bilgilkim, bir neḥā ḥekāyatlar Rāhatul-qulub kitābīdīn ixtiyār qīlīp bitīdūk. Payḡambar (137a) larnī, mašāyihlarnī ḥekāyatīdīn dayi Yaman šahrīnī maliki kelip Rasūl 'alayhi salāmdīn soryan suvāllarnī dayi bir neḥā faydalī ṣōzlārkim, Čin malikīnī qīzi Mayrib malikīnī oylīdīn suvāl qīlīp turur – barḥanī jam' qīlīp bitīdūkkim, oqīyan kišilārgā faydalar bolsun dep bulḡaykim, Ḥaq ta'ālānī tavfiqī birlā tamām bitilḡay inša Allāhu ta'ālā.

Suvāl. Qiz aydī: Dunyādā av(v)al nāḥaq qan kim tōkti?

Javāb. Mayrib sultānnī oylī aydīkim: Dunyādā av(v)al nāḥaq qan tōkkān Qābil erdikim, Hābilnī öldürdi. Dayi alarnī (137b) ḥekāyatī anday erdikim: Ādamnī av(v)alqī oylī Qābil erdi. Dayi ikinči oylī Hābil erdi. Dayi Ḥavvā dāyim egiz oylan tuyurur erdi: biri er oylan, biri qiz oylan. Dayi ol vaqтта Teḡri ta'ālānī farmānī anday erdikim, bir oylan bilā tuyqan qiz oylannī yana bir oylanḡa berūr erdilār.

Dayi Ḥavvā anamīz beš yüz qatla egiz oylan tuyurdī: biri er, biri qiz. Dayi har iki yīlda bir qatla tuyurur erdi. Dayi Qābil [bilā] tuyqan qiznī atī Īqlima erdi. Dayi Hābil bilā

tuyqan qiznī atī (138a) Labuda erdi. Qaçankim bular boyḡa tegdi ersā, Ḥaq ta'ālādīn Ādamḡa farmān boldīkim, Qābilḡa Labudanī bergil dayi Hābilḡa Īqlimanī bergil, dep. Ol zamān Ādam alayhi salām Qābilḡa aydīkim: Ḥaq ta'ālānī farmānī anday tururkim, Labudanī sen alyaysen. Dayi öz qiz qarīndašīn Īqlimanī Hābilḡa bergāysen, – dedi ersā, Qābil aydī: Hābilnī qiz qarīndašī Labuda körksüz turur. Dayi menī qiz qarīndašīm Īqlima körklüg turur. Men Labudanī almasmen. Dayi Īqlimanī aḡa bermāsmen, – dedi ersā, Ādam alayhi salām aydī: Anday ersā, siz iki aḡa-ini qurbān keltürün. Har qaysīḡznī qurbānīnī (138b) Ḥaq ta'ālā qabul qīlsa, Īqlimanī ol alsun, – dedi ersā, Qābil ekinčilik qīlur erdi, barīp ašlīyīnī yamanrayīdīn, su ičmāḡanīdin bir yük çaylīqnī orup keltürdi. Dayi Ādamnī ewīnī elīndā bir tepā bar erdi, anda qoydī.

Dayi Hābil gala qaralī ḡi kiši erdi. Barīp bir semiz toxlīnī bir ayaq yay bilā keltürüp ol tepā üzā qoydī. Ol zamān Teḡri ta'ālānī farmānī birlā bir ot kelip Hābilnī qoyīnī, yayīnī qabul qīlīp alip ketti. Dayi Qābilnī ašlīyīnī qabul qīlmadi ersā, Ādam Teḡri ta'ālā (139a) nī farmānī birlā Īqlimanī Hābilḡa berdi ersā, Qābil Hābil bilā dušman boldī.

Qaç vaqtīn soḡra Ādam alayhi salām Ka'banī ziyārat qīlyalī bardī ersā, bir kūn Qābil kelip Hābilḡa aydī: Ya Hābil, meni barḥa el-kūn 'ayib qīlurlarkim, senī tā'atīḡnī qurbānīnī Teḡri ta'ālā qabul qīlmadi dep. Emdi 'āqibat men seni öldürürmen, – dedi ersā, Hābil aydī: Sen meni öldürsāḡ, men seḡā hič iligimni tegürmāsmen. Teḡri ta'ālādīn qorqarmen, – dedi.

Yana bir kūn Qābil kördikim, Hābil bir tal yīyačnī köläkāsīdā uyuqlap yatur erdi. Ol zamān Qābil bir uluy taš aldī dayi (139b) Hābilnī bašīya anday urdīkim, Hābilnī bašī yančīldī. Dayi ... darḡāl bir qatīy yel qoptī. Dayi 'ālam qarāḡyu boldī. Dayi Ādam oylanlarīdīn keyīklār, qušlar, barḥa janvārlar qačmas erdilār. Qaçankim Qābil Hābilni öldürdi ersā, barḥa qača bašladīlar. Dayi Hābilnī qanī yergā tōküldi ersā, dunyā ičintāḡi tal

yīyaçlarınıñ dayi köp türlüğ yīyaçlarınıñ mivası töküldi. Dayi ol künden berü mivası çiqmas boldi. Dayi köp bulaqlarınıñ suyı açiq boldi.

Dayi Ādam 'alayhi salām Ka'banī ziyārat qılıp tavab (140a) qılur erkän, kördikim, yaruq 'ālam qaraŋyu boldi. Dayi qatıy yel qoptı ersä, Ādam 'alayhi salām Jabrāyildin sordikim: Ne üçün yaruq dunyā mundaŋ qaraŋyu boldi? – dedi ersä, Jabrāyil 'alayhi salām aydı: Ya Ādam, oyluŋ Qābil Hābilni öldürgän şum lavnayndin mundaŋ yaruq 'ālam qaraŋyu boldi, – dedi ersä, Ādam alayhi salām köp yıyladı. Dayi yüz yıla teginçä Ādam hargiz külmädi.

Andin soŋra Qābil Hābilni üç küngä teginçä arqasınŋa kötärip yürür erdi. Dayi bilmäs erdikim, ne qılyay.

Haq ta'ālā iki qarŋanı yibardikim, kelip Qābilniñ elindä uruşılar. (140b) Bir qarŋa bir qarŋanı öldürdi. Dayi ol tirig qarŋa tumşuyı bilä yerni qazıp ölgän qarŋanı yergä kömdi ersä, Qābil anı körüp ol dayi yerni qazıp Hābilni yergä kömdi.

Muħammadi 'Ali Ĥakimi Tarmiti aytur: Raħmatullahi alayhikim Ādam 'alayhi salām uçmaq içindä nāfarmānlıq qılıp buyday yemiş erdi. Ol buydaynıñ quv(v)atı bilä Ĥavvā bilä suħbat qıldı. Andin Qābil buldı. Dayi ajuj majuj Qābil uruyındin turur.

Yana Qābil Hābilni öldürdi ersä, barça boyı qarardı. Dayi dunyādağı hundular, ĥabaşılar barçası Qābil uruyındin turur.

Qaçankim Ādam 'alayhi salām (141a) Ka'badin yanıp keldi ersä, Qābilya la'nat qıldı. Dayi Qābilni qarŋap aydı: İlahi, Qābilni sen halāk qılıyıl, – dep dedi ersä, Qābil qaçtı. Darħāl Haq ta'ālā iki farišta yibardikim, darħāl kelip Qābilniñ ayayını tutup yeti qatla dunyāni tezgintürdilär. Qābilniñ har bir parçası bir yerdä qaldı.

[*Suvāl*] Çin pādşahınıñ qızı sordikim: Ol qaysı tewä erdikim, atasız anasız tuydı? Dayi anıñ sütüni xalayıq içtilär?

[*Javāb*] Şahzāda aydikim: Ol Şālih payŋambarnıñ tewası erdi. Dayi anıñ ĥikāyatı

anday erdikim, Şālih payŋambarnıñ qavmı on iki miñ ewlūğ erdi. (141b) Dayi ol elniñ ortasında bir quduy bar erdikim, bu on iki miñ ewlūğ el ol bir quduydin su içär erdilär. Dayi ol elniñ bir yanı tayqa yawuq erdi. Dayi bir yanları yazı erdi. Dayi Yamanu Ta'ib eli alarŋa yawuq erdi. Dayi ol el içindä köp munkirlar, munafıqlar bar erdi.

Bir kün ol munkirlar Şālih payŋambaryä aydılarıkim: Bizlär sendin bir mo'jiza tilärbiz. Äğär sen ol mo'jizani bizgä körgüzsän, biz seŋä inanıp, çin köñül birlä seŋä imān keltürgäybiz.

Şālih aydı: Ne mo'jiza tilärsiz? Haq ta'ālā rāst keltürgäy, – dedi ersä, alar aydılar: Bu tayqa işarat qılsaŋ (142a) kim, taş yarılıp taşnıñ içindin bir qızıl tüklūğ, qara közlūğ tişi boyaz tewä çiqsun. Dayi darħāl tuyursun. Biz anıñ sütüni sayıp içäli, – dedilär ersä, Şālih payŋambar du'ā qıldı ersä, darħāl Jabrāyil kelip aydı: Ya Şālih, Teŋri ta'ālā seŋä salām dedi. Dayi xitāb qıldikim, sen qayŋurmayılkim, biz miñ yıl sendin burun taqdir qılıp bular tilägänteg bir tewä bu taş içindä yaratıp tururbiz. Sen işarat qılıp biziñ qudratimizni körgil, – dep.

Ol zamān Şālih qopup ol taynıñ qatınŋa kelip iligi bilä işarat qıldı ersä, darħāl ol qaya yarılıp, Teŋri ta'ālānıñ qudratı birlä alar tilägänteg bir boyaz (142b) inān çiqıp keldi. Dayi darħāl bir erkäk bota tuyurdı. Dayi emçäklärindin süt aqar erdi. Ol xalayıq barçaları çin köñül birlä Teŋri ta'ālāŋa saŋda qılıp, Şālih payŋambar alayhi salāmŋa inanıp, imān keltürdilär. Dayi musulmān boldılar. Yana har kişi öz ewlāridin barıp idişlär keltürüp, ol tewādin süt sayıp içtilär.

Yana Jabrāyil kelip Teŋri ta'ālādin farmān keltürdikim: Ya Şālih, farmān anday tururkim, bu xalāyiqqa ayıttıqkim, bu quduydin bir kün su içsünlär, bir kün su içmäsünlär. Ol künkim, alar su içmäsä, tewä quduynıñ suyın içsün. Dayi alar su ornıŋa tewāni sayıp (143a) süt içsünlär, – dedi ersä, Şālih payŋambar bu farmānnı elgä tegürdi ersä, alar dayi qabul qıldılar. Andin soŋra quduynıñ suyın bir

kün alar barčaları içär erdilär, bir kün tewä içär erdi. Dayi ol on iki miñ ewlög kişiniñ ewläridä har nečä idiş bolsa, barçası süt bilä tolar erdi. Teñri ta'älä ol tewäniñ sütigä anča barākat bermiş erdi. Dayi ol tewä quduyqa başını suqup su içär bolsa, Haq ta'äläniñ farmāni birlä boynı anča osar erdikim, quduynıñ tübigä yetär erdi. Dayi bir içkändä ol quduynıñ suyini tamām içär erdi. Bu yañlıy ol tewä qaç yillar ol elniñ (143b) arasında erdi.

Dayi Haq ta'äläniñ farmāni anday erdikim: Hiç kim ersä ol tewäni urmasun, sök-mäsün, köñlini ayırıtmasun, – dep. Yana ol el ol tewäniñ sütini içip, qalyanin banir qılıp, qurut qılıp, yayın tutup eldin elgä yıraq dayi şaharlara eltip satar erdilär. Ol tewä sababindin barča bay boldılar. Andaykim, köp altun-kümüş yıydılar.

Dayi ol eldä bir Ğaddar atlıy munāfiq Һasut bar erdi. Bir kün ol tewä kelip başını ol quduyqa suqup su içär erdi. Nāgāh ol Ğaddar kelip qılıç bilä ol tewäniñ ayayını çapıp ketti dayi ol tewäni öldürdi. (144a) Ol tewäniñ botası qaçtı. Ol kişi ol botanı quwdı. Yetä almadı ersä, ol bota keyin(gä) baqıp aydı-kim: Ay badbaxtı, Teñriniñ balasıya ilingäy-sen.

Dayi bu xabarnı Şālih payğambar eşitti ersä, ol xalāyiqqa açıy alıp alarnı qaryadı. Ol zamān Haq ta'älä alara balä yibardı. Ol barča xalāyiq halāk boldılar.

Yana biziñ payğambar alayhi salām aydı-kim: Qiyāmat küni barča xalāyiqniñ yamanrayı iki kişi bolyay: biri Ğaddar, biri ol kişikim 'Alini öldürgäy, dep. Yana 'Alini öldürgän 'Abdurahmān muljam erdi.

Suvāl. Qız aydı-kim: Ol qaysı iki murdär turur-kim, haläl turur?

(144b) *[Javāb]* Şahzāda aydı: Biri balıq, biri çägürtkä turur.

[Suvāl] Qız aydı: Qaysı haläl turur-kim, qanya ewrulsä harām bolur?

[Javāb] Tawuqnıñ yumurtqası turur. Qaçan-kim qanya ewrulsä, harām bolur. Yana tawuq bolsa, haläl bolur.

[Suvāl] Ol raħmat qaysı turur-kim, el andın qaçarlar?

[Javāb] Ol yamğur turur.

[Suvāl] Ol yıyaç qaysı turur-kim, on iki butayı bar? Dayi har butayıda otuz yaprayı bar [: bir yüzi aq, bir yüzi qara?] Dayi har bir yaprayıda beş mivası bar?

[Javāb] Ol yıyaç bir yıl turur. Dayi ol on iki butayı on iki ay turur. Dayi ol otuz yapraq – bir yüzi aq, bir yüzi qara – otuz (145a) kün bilä tün turur. Dayi ol har bir yapraq qatındaıy beş miva beş vaqt namāz turur.

[Suvāl] Ol quş qaysı turur-kim, ham arpa yer, ham samān?

[Javāb] Ol çägürtkä turur.

[Suvāl] Ol haq iş qaysı turur-kim, el anı duşman tutarlar?

[Javāb] Ol ölüm turur.

[Suvāl] Ol körmägängä tanuqluq bergän qaysı turur-kim, kişini uçmaqqa yetkürür?

[Javāb] Ol turur-kim, hiç kim ersä Teñri ta'äläni körmäy turur. Dayi anıñ bir-u barlıyıya tanuqluq bersä, Haq ta'älä anı uçmaqqa eltür. Dayi dıdärini körgüzür. Āmin ya rabba-l-'ālamın.

Tamām boldı Çin malikiniñ qızınıñ suvāl-ları.

(145b) *[Suvāl?]* Luqmān-i ħakimdın sordılar-kim: Köktin keñrāk nedür? [Yerdin ayırraq nedür?] Taştın qatıyraq nedür? Ottın itigrāk nedür? Qış çillasidin sawuqraq nedür? Daryādın bayraq nedür? Yetimlärdin xorraq nedür?

[Javāb?] Luqmān aydı: Köktin keñrāk haq söz turur. Yerdin ayırraq bohtān turur. Taştın qatıyraq kăfırlarnıñ köñli turur. Ottın itigrāk Һasutluq turur. Yana muruvvatsız kişidin nāmā tiläp nā'umid yanmaq qış sawuyidin sawuqraq turur. Yana qanā'atlıy köñül daryādın bayraq turur. Söz tegürgüçi munāfiq kişidin öz sözüni yaşırsañ, yetimdin xorraq turur.

(146a) *Vahāb ibnu Munfa* atlıy saħāba razıyallahu anhu aytur-kim: Tavrid kitābında yigirmi söz kördim-kim, bitiglig erdi:

Biri ol-kim, hiç nāmā 'ilimdın asıylıyraq yoq.

İkinçi, hiç māl yaxşı qılıqtın yaxşıraq yoq.

Üçünči, hiç duşman açıyđın yawuzraq yoq.
Törtünči, 'aqlıdın yaxşıraq yār yoq.
Beşinči, jāhilliktin yaman hamsuħbat yoq.
Altınči, zāhidликтin taqvi din artuq uluyluq yoq.

Yetinči, dunyādin kečip tärk qılın kişidin bayraq bay yoq.

Sekizinči, āxirat fikrindin yaxşıraq fikir yoq.

Toquzunči, saburdin uluyluq edgülüg yoq.
(146b) Onunči, takabburdin yamanraq yamanlıq yoq.

On birinči, barča xalāyiq bilā zindagāni (?) qılıp yaraşmaqtin yaxşıraq dāru yoq.

On ikinči, kişini ğıybat qılıp yamanşımaqtin yaman ranj yoq.

On üçünči, ĥaq sözün tegürgān kişidin yaxşı elči yoq.

On törtünči, 'ilimdin yaxşı qulawuz yoq.

On beşinči, māl yırmaqtin artuq balā yoq.

On altınči, tam'adin artuq qulluq yoq.

On yetinči, saylıqtin artuyluq lazzat yoq.

On sekizinči, eminликтin, 'āfiyattin artuqluq 'ayş yoq.

On toquzunči, tek türmäktin yaxşıraq seni saqlači yoq.

(147a) Yigirminči, qanā'attin yaxşıraq zāhidlik yoq turur.

Yana Rasūl alayhi salām aytur. Yigirmi iş bar-kim, āgār kim ersā ol işlärni qılsa, yoqsuzluq, miħnat, qayyu paydā bolıay:

Biri, töşäktin yalaıyač qopup yazıya barmaq.

İkinči, arıysız yürümäk.

Üçünči, ötmäk uşayın yergä tökmäk.

Törtünči, soıannın, sarmısaqnın terisini küydürmäk.

Beşinči, ewni kečā süpürmäklik.

Altınči, ötmäkni etägingä qoyup yemäk.

Yetinči, eşikniğ astanasında olturmaq.

Sekizinči, istinči qılın yerdä taħārat qılmaq.

Toquzunči, (147b) yüzünü etägi bilā, yeñi bilā arıtmaq.

Onunči, qazan-ayaqnı kečā yumayın qoymaq.

On birinči, su içär közāniğ kečā ayzını açuq qoymaq.

On ikinči, ewdā örgämči ewini qoymaq.

On üçünči, namāznı xor tutup qılmamaq.

On törtünči, tağ namāznı qılıyandın soğra avrad oqımayın qopmaq.

On beşinči, bāzār içindä köp yürümäk.

On altınči, gadaylardın ötmäk satyun almaq.

On yetinči, oğul-qızya la'nat qılmaq.

On sekizinči, yalın ayıtmaq.

On toquzunči, keygān tonını öz boyında tikmäk.

Yigirminči, čıraqnı ayızı bilā öçürmäk.

(148a) **Yana ta'ām yemäk bayānı.** Bilgil-kim ta'ām yemäktä beş nāmā fariza turur. Dayı beş nāmā sunnat turur. Dayı beş nāmā adab turur. Dayı beş nāmā karahiyat turur. Biliglig kişi keräkkim, bu yigirmi mas'alanı bilgäy. Emdi ol beş nāmākim fariza turur:

Biri, ĥalāl yemäk turur. Har kim ĥarām luqma yesä, qırq kungä teginčä tā'atı qabul bolmas dayı du'āsı qabul bolmas.

İkinči, ta'ām yegändä köñlindä kečürgäy-kim, bu ta'āmnı meñä Ĥaq ta'ālā berip turur. Har kim öz vali ne'matını tanımasa, ol ne'matnıñ şukrini yerigä yetkürmämiş bolıay.

(148b) Üçünči, köpkä, azya xuşnud bolıay. Ägār xuşnud bolmasa, kāfir bolıay.

Törtünči, ol yegān ta'āmnıñ küči bilā yawuz iş qılmaıay.

Beşinči, ol ta'āmnıñ küči birlä tā'at qılıay dayı şukur qılıay.

Yana ol beş nāmākim, sunnat turur:

Biri olkim, ta'āmya ilig uzatsa, av(v)al «Bismillahi rahmāni rahīm» degäykim, barča devlar, şaytānlar ol ta'āmnıñ tegräsindin qačqay.

İkinči, ta'āmdin soğra ayıtqaykim, «Al-ħamdu lillāhi rabbil 'ālamīn»kim, ta'āmnıñ şukrini yerigä yetkürmiş bolıay.

Üçünči, ta'āmdin burun iligini yuyaykim, Rasūl 'alayhi salām aydıkim: Har kim ta'āmdin burun iligini (149a) yusa, dāyım yāibdin iligigä nāmā kirgäy.

Törtünči, ta'āmdin soŋra yana iligini yusa, devlar šarrindin emin bolay.

Bešinči, ta'am yegändä bir tizi birlä olturup ta'am yegäy.

Yana ol beš nämäkim, adab turur:

Biri olkim, ta'amni oŋ iligi birlä yegäy.

İkinči, öz elyindin yegäy.

Üçünči, qırıqtın yegäy.

Törtünči, ta'am yerdä özgälärniŋ iligigä baqmayay.

Bešinči, ta'amni ayziya salyanda başini yuqari kötärmägäy, quyi dayi salmayay. Öz turuşı bilä tüz tutqay.

Yana ol beškim, karahiyat turur:

Biri olkim, ta'amni idlamayaykim, ta'amni (149b) idlamaq hayvānlarniŋ 'adatı turur.

İkinči, ta'amni yegändä ašuqmayay, sabur qılay.

Üçünči, ta'amni 'ayib qılmayay.

Törtünči, ta'amni yalyuz yemägäykim, xalāyiqniŋ yamanı ol tururkim, ta'amni yalyuz yegäy.

Bešinči, toq qarın üzä ta'am yemägäykim, karahiyat turur.

Arastatalisi ħakim ayturkim: Tört nämä közni rošan qılay. Yana dört nämä közni rošanliyin öksütür. Yana dört nämä köñülni 'ājiz qılurlar. Yana dört nämä köñülni tırgüzür. Yana dört nämä ādamini semritür. Yana dört nämä ādamini ariqlatur. Yana dört nämä ādamini tandurust qılır. Yana (154a) dört nämä ādamini za'if, šikasta qılır.

Ol dört nämäkim, közni rošan qılır:

Biri, kök olaŋlarnı körmäk.

İkinči, aqar sularnı körmäk.

Üçünči, körklüg kim ersälärni körmäk.

Törtünči, ata-ana yüzün körmäk.

Ol törtkim, közni rošanliyin öksütür:

Biri, šor nämälär yemäk.

İkinči, sawuq su köp başqa quymaq.

Üçünči, küngä otu baqmaq.

Törtünči, duşman yüzini körmäk.

Yana ol dört nämäkim, ādamni semritür:

Biri, ariy tonlar kiymäk.

İkinči, yaxşı yıdlarnı yıdlamaq.

Üçünči, bal yemäk.

Törtünči, nämä yegändin soŋra asayış bilä uyuqlamaq.

Yana ol dört nämäkim, ādamini aruqlatur:

Biri, turp (154b) yemäk.

İkinči, yaya yürümäk.

Üçünči, işi suda köp olturmaq.

Törtünči, kün čiqar čayda uyuqlamaq.

Yana ol dört nämäkim, ādamni tandurust qılır:

Biri, ta'amni vaqt bilä yemäk.

İkinči, namāzi šāmda ta'am yemämäk.

Üçünči, nämä az yemäk.

Törtünči, čidayanıča iş işlämäk.

Yana ol dört nämäkim, ādamni za'if, šikas-ta qılır:

Biri, narduvanya köp čiqmaq.

İkinči, tewägä minmäk.

Üçünči, köp šahvat qılmaq.

Törtünči, ta'amni vaqtsiz yemäk.

Yana ol dört nämäkim, köñülni tırgüzür:

Biri, faydalıy 'ilim.

İkinči, danā ustādlarniŋ suhbatında oltur-maq.

Üçünči, yaxşı (150a) hamsuhbat.

Törtünči, šavqatlıy dost.

Yana ol dört nämäkim, köñülni öldürür:

Biri, tamuzniŋ işi.

İkinči, qışniŋ sawuyı.

Üçünči, otniŋ tutunı.

Törtünči, yoqsuzluqnıŋ miñnatı.

Yana Xalid Valid atlıy saħāba rivāyat qılurkim, Yaman eliniŋ maliklarindin birägu Rasul alayhi salāmnıŋ qatinya kelip aydı: Ya Rasūlullāh, kelip tururmenkim, bir nečä sö-zlär Sizdin sorup ögrängäymen, – tedi ersä, Rasūl 'alayhi salām aydıkim: Yaxşı bolay, – tedi.

Ol kişi aydı: Ya Rasūlullāh, tilärmenkim, eldin dānaraq bolayaymen.

(150b) Rasūl 'alayhi salām aydıkim: Dāy-im Ĥaq ta'ālādın qorqqılkim, eldin dānaraq bolaysen.

Yana ol kişi aydıkim: Tilärmenkim, eldin bayraq bolayaymen.

Rasul 'alayhi salām aydi: Köpkä, azya qanā'at qılsañ, eldin bayraq bolaysen.

Yana aydi: Tilärmenkim, elniñ yaxşırayı bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Elgä faydalar tegürsän, elniñ yaxşırayı bolaysen.

Yana aydikim: Tilärmenkim, xälis bandalardın bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Teñri ta'älāni köp yād qılıykim, xälis bandalardın bolaysen.

Yana aydikim: Tilärmenkim, yawuq bandalardın (151a) bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Ölümni köp yād qılıykim, yawuq bandalardın bolaysen.

Yana aydikim: Tilärmenkim, farmān burdār bandalardın bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Teñri ta'älā buyurğan işlärni tamām yerigä yetkürgilkim, farmān burdārlardın bolaysen.

Yana aydikim: Tilärmenkim, arıy bandalardın bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Xiyānattın, harāmdın yıraq turıykim, arıy bandalardın bolaysen.

Yana aydi: Tilärmenkim, Haq ta'älā menjä raḥmat qılıyay, – dep.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Sen dayı musulmānlara raḥim qılıykim, Teñri ta'älā senjä raḥim qılıyay.

(151b) Yana aydi: Tilärmenkim, yazuyum az bolayay.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Astayırullāh köp ayıttıqkim, yazuquñniñ kifāratı bolayay.

Yana aydikim: Tilärmenkim, parsā bandalardın bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Har nāmākim, öz xatunuñğa, anañğa, sinliñgä pisand qılmassen, özgälärniñ xatunıya pisand qılmaıykim, parsā bandalardın bolaysen.

Yana aydikim: Tilärmenkim, ğayibdin Haq ta'älā menjä rozi yetkürgäy.

Rasul 'alayhi salām aydi: Tahāratnı yaxşı qılıykim, ğayibdin rozi tapqaysen.

Yana aydi: Tilärmenkim, Teñri ta'älāniñ dostı bolaymen dayı imānım salāmat (152a) bolayay, – dep.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Mo'minlarnı sewsän, Haq ta'älā seni sewgäy dayı dunyāgä köñül bermägilkim, imāniñ salāmat bolayay.

Yana aydi: Tilärmenkim, şahidlarnıñ darajasın tapqaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Kečä tahārat bilä yatqıl dayı Haq ta'älāni köp yād qılıyıl.

Yana aydi: Tilärmenkim, Haq ta'älā meniñ du'alarimni dayı ta'atlarimni qabul qılıyay.

Rasul 'alayhi salām aydi: Qarniñni harām luqmadın saqlayıl, – dedi.

Yana aydi: Tilärmenkim, Haq ta'älā qiyāmat küni meniñ sidrimni yapqay.

Rasul 'alayhi salām aydi: Sen dayı mo'minlarnıñ sidrinı yapqıl, – dedi.

Yana aydi: (152b) Rasulullāh! Ne nāmā yazuqlarnı kam qılur?

Rasul 'alayhi salām aydikim: Xastalıq tartmaq.

Yana aydi: Ne nāmā yaxşıliqnı arturur?

Rasul 'alayhi salām aydikim: Ata-ananıñ xuşnudluyı.

Yana aydi: Ne nāmā yaxşıliqnı tügätür?

Rasul 'alayhi salām aydi: Yawuz qılıq bilä açıy söz.

Yana aydi: Tilärmenkim, zāhidlardın bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydi: Dunyāni sewmāgil.

Yana aydi: Tilärmenkim, yaxşı eşliklardin bolaymen.

Rasul 'alayhi salām aydikim: Dāyim Haq ta'älādın qorqqıl dayı bilgikim, Haq ta'älā seni barça istä körär.

Yana aydi: Tilärmenkim, köñlüm yumşayay.

Rasul (153a) 'alayhi salām aydi: Ölümni köp saqınyıl, yetimlärniñ başın şafqat bilä silayıl dayı ziyāratlarya köp baryıl.

Yana aydi: Tilärmenkim, tamuñ otındın āzād bolaymen.

Rasul alayhi salām aydīkim: Keñliktā, tarliqta Teñri ta’ālāya köp şukurlar qılıyl, – dedi.

Yana aydī: Tilärmenkim, çin ayitquçılardın bolaymen.

Rasul ’alayhi salām aydī: Yalyandın yıraq turıylkim, yalyan seni tamuıyqa eltkäy. Dayı rästliq seni uçmaqqa eltür.

Yana Rasul ’alayhi salām aydīkim: Yarım keçälärdä qılyan namāzlar bandalarnı Teñri ta’ālāya yawuq qılır.

Yana aydī: Zāhidlik nişānı tört nāmā (153b) turur.

Biri olkim, dunyādin yüzini çewürüp, iligin dunyādin qısqa qılyay.

İkinçi, āxirat amallarını qılyay.

Üçünçi, Teñri ta’ālā buyuryan amallarını yeringä yetkürgäy.

Törtünçi, yawuz işlärin yıraq bolıy, – dedi.

’İmiri Majnūn atlıy şahāba amiril mo’minin naqlıdın.

Suvāl qıldikim: Zīrak kim turur?

’Alı aydī: Zīrak ol kişi tururkim, āxiratnı özigä dunyādin yawuıraq körgäy.

Yana sordikim: ’Āqıl kim turur?

’Alı aydī: ’Āqıl ol tururkim, āxirat işigä maşyul bolıy dayı dunyādin yüz çewürgäy.

Yana aydī: Ĥalim kim turur?

’Alı aydī: Ĥalim ol tururkim, (155a) duşmandın öçini ala bilgäy valekin ’avfu qılyay.

Yana aydī: ’Ālim kim turur?

’Alı aydī: ’Ālim ol kişi tururkim, Teñri ta’ālādın qorqup ol ’ilmı bilä ’amal qılyay.

Yana aydī: Dānā kim turur?

’Alı aydī: Dānā ol kişi tururkim, fānı bulur dunyā mālını berip, bāqı qalur. Ĥaq ta’ālānıñ ’ilmını hāsil qılyay.

Yana aydī: Zāhid kim turur?

’Alı aydī: Zāhid ol tururkim, dunyādin yüz çewürüp, yüzin āxirat sarı qılyay.

Yana aydī: Axmaq, nādān kim turur?

’Alı aydī: Axmaq ol tururkim, özini eldin artuıraq körüp, anday saqınyaykim, men alardın yaxşı tururmen, (155b) dep.

’İmiri Majnūn aydī: Sadaqa (?) ’Ali.

Yana Yahyā-yi Ma’azi Rāzī atlıy maşāyihdın rahmatullāhi alayhi sordilarkim: Teñri ta’ālānıñ dostluıynı ne bilä taptıñ?

Javāb aydīkim: Nafsımınıñ duşmanlııy bilä taptım, – dedi.

Dayı aydīkim: Har kim tiläsäkim Ka’baya yetkäy, biyābānlardın keçmäki keräk.

Yana har kim tilärkim, uçmaqqa yetkäy, sirat köprügidin keçmäki keräk.

Yana har kim tilärkim, Teñri ta’ālānıñ dostluııya yetkäy, nafsınıñ tiläkläridin keçip, nafsıya duşman bolmaq keräk, – dedi.

Yana ĥakimlar ayturlarkim: Har kim gunāhlardın iligini qısqa qılsa, tavgakārlardın (174a) Sekizinçi, ol işkim, Ĥaq bilä senıñ araıda turur yaxşı qıylıkim, Ĥaq ta’ālā senıñ işiıni xalq arasında yaxşı qılyay.

Toquzunçi, farhizgar bolıylkim, ’aziz bolıaysen.

Onunçi, zāhidlardın bolıylkim, ĥisāb çekmäk seıä āsān bolıy.

On birinçi, ĥasut bolmayılkim, yaxşıliıııy yoq bolmayay dayı qayyuluq bulmayaysen.

On ikinçi, ĥaq yolında xayir qılsaı, Ĥaq ta’ālā seıä barākat bergäy.

On üçünçi, xalāyiqqa rahim qıylılkim, Ĥaq ta’ālā seıä rahim qılyay.

On törtünçi, Ĥaq ta’ālā seıä bergändin Ĥaq ta’ālāya ötünç bergilkim, qiyāmat küni Ĥaq ta’ālā tarāzuda senıñ yaxşıliııınnı arturyay.

(174b) On beşinçi, āmanatnı xiyānat qılmayılkim, sirat köprügindin āsānliq bilä keçkäysen.

On altınçi, çin sözlüg bolıylkim, Ĥaq ta’ālānıñ dostı bolıaysen.

On yetinçi, Ĥaq ta’ālānıñ qazāsıya rāzi bolıylkim, Ĥaq ta’ālā sendin rāzi bolıy.

On sekizinçi, dunyānıñ ĥirsini köıüldin çiqaryılkim, āzād bolıaysen.

On toquzunçi, har işta Teñri ta’ālāya tavakkal qıylılkim, barça xalāyiqtıñ artuıraq, tuva-naraq bolıaysen.

Yigirminçi, barça bilä yaxşı qılıqlıy tav-
āzu'luy bolıyilkim, barça murādlarınğa yetkay-
sen.

Yigirmi birinçi, yaxşılıq qılğanıñnı
xalāyiqqa minnat qoymayilkim, yaxşılıyıñnı
(157a) Haq ta'ālā zāye qılmayay.

Yigirmi ikinçi, el bilä duşmanlıq qılmayıl-
kim, elniñ tilidin xalās bulaysen dayı Haq
ta'ālā seña raḥmat qılğay.

Yigirmi üçünçi, beçāralarnıñ çarasın qılıyıl-
kim, qiyāmat küni beçāra qalmayaysen.

Yigirmi törtünçi, elgä fāyidalar tegürgil-
kim, xalāyiqnıñ yaxşırayı bulaysen dayı Ra-
sul 'alayhi salāmnıñ şafā'atın tapqaysen.

Yigirmi beşinçi, darvişlarnı şād qılıyilkim,
Haq ta'ālā yawuq bulaysen.

Yigirmi altınçi, ačlarnı toyduryilkim, Haq
ta'ālā seña köp ne'matlar dunyādā, āxiratta
seña rozi qılğay.

Yigirmi yetinçi, ölümni köp saqınyilkim,
köñlün yumşaq bulğay.

Yigirmi sekizinçi, (157b) fāydasız fikir-
larınñi qısqa qılıyilkim, yaxşılıq qılmaqqa
ḥariz bulaysen.

Yigirmi toquzunçi, luqmañnı arıy tutsañ,
tanıñ safi bulup, köñlün roşan bulğay.

Otuzunçi, kişigä tam'a qılmayilkim, anıñ
āvāzi xuşāmadi bilä söz sözlāmāğaysen.

Otuz birinçi, elgä yaxşı ögüt berip yaxşı
yolğa dalālat qılıyilkim, payğambarlarnıñ
savābını tapqaysen.

Otuz ikinçi, elni yamanlıqtın tıyıl (?)
malāmat qılıyilkim, Teñri ta'ālā dostı bulay-
sen dayı şaytānnı kör qılmış bulaysen.

Otuz üçünçi, elgä makir birlä razi (?)
bermāgilkim, imānıñ nurı sendin ketmāğay.

Otuz törtünçi, elgä (156a) yaman
saqınmayilkim, Teñri ta'ālānıñ duşmanı
bolmayaysen.

Otuz beşinçi, elni yamanlıq bilä ḡaybat
qılmayilkim, gorda āsāyış bilä yatqaysen.

Otuz altınçi, söz yetkürgüçi munāfiq
bolmayilkim, uçmaqnıñ yizini eşitkaysen.

Otuz yetinçi, yalyançi bolmayilkim,
mo'min bulaysen dayı tamuıdın xalās
bulaysen.

Otuz sekizinçi, barça ḡaq sözın sözlāgil-
kim, tat (?) bergüçi bulaysen.

Otuz toquzunçi, az sözlāp, xāmuş bolıyıl-
kim, xalās bolıanlardın bulaysen.

Qırqınçi, ḡaq yolında fikir köp qılıyilkim,
ḡaflat uyqusındın uyğanyaysen.

Qırq birinçi, har iştā sabur qılıyilkim,
sabirlarnıñ savābını tapqaysen.

Qırq ikinçi, köp külmāgil (156b) kim,
köñlün ölmāğay.

Qırq üçünçi, yaxşı anlamayan sözni
ayıtmayilkim, salāmatlıq tapqaysen.

Qırq törtünçi, dunyā kanānınça (?)
yügürmāgilkim, zāhidlardın bulaysen.

Qırq beşinçi, bu dunyānıñ sewüglügin
köñlündin çiqarıyilkim, ol dunyānıñ fāyida-
larını, martabasını tapqaysen.

Qırq altınçi, elniñ mālīya qast qılmayilkim,
tamuı 'azābindın xalās bulaysen.

Qırq yetinçi, nafsıñ ḡazabıñ buyuryan işni
qılmayilkim, uluy qaza qılmış bulaysen.

Qırq sekizinçi, duşmanlarınñi xuşnud
qılıyilkim, qiyāmatta mufliş bolmayaysen dayı
xuday sendin xuşnud bulğay.

Qırq toquzunçi, astayfirullāḡ köp ayıtkıl-
kim, yazuqların yeñil bulğay.

Elliginçi, pauğambarnıñ sunnatlarını
(158a) yeringā yetkürgil, anıñ şafa'atıdın
nā'umid qalmayaysen inşāāllā.

Yana bilgilkim, Rasul 'alayhi salām aydı-
kim: On türlüg kişiniñ du'āsı Teñri ta'ālānıñ
ḡasratında mustajāb turur:

Biri, 'ālim kişikim, 'ilmı birlä elgä irşād
qılğay.

İkinçi, muta'allim kişikim, şāgirdlik qılıp,
'ilim ögrāğay.

Üçünçi, yaxşı qılıqlıy kişi.

Törtünçi, ayrıq kişi.

Beşinçi, yetimlärniñ.

Altınçi, ḡaq yolında qazā qılğan kişi.

Yetinçi, ḡaj qılğan kişi.

Sekizinči, xalāyiqqa ögüt bergän kiši.

Toquzunči, ata-ananī xušnud qılğan oğul-qız.

Onunči, ol xatunkim, awušqasīya farmān (158b) bardār bolup, parsā bolıyay dayi awıšqasī (awušqasī) andin xušnud bolıyay.

Yana Rasūl 'alayhi salām aydı: Har kim ayaq oyrında turup sačını ya saqalini tarasa, dāyim ötünclüg bulıyay, ötünčtin xalās bolmaıyay.

Yana har kim sinuq taryaq bilä başin tarasa, Haq ta'ālā balälarniñ, miñnatlarniñ, yoqsuzluqnıñ ešigini aña açqay.

Yana baş yumaq, baş taramaq barča künlärdä yaxşı turur valekin šambi küni, sešambi küni yaman turur. Dayi panšambi küni, adina küni yaxşı turur.

Dayi har adina künidä yusul qılmaq sunnat turur.

Yana tırnaqnı, sačnı dayi tamur açqan qan-nı tupraqnıñ astında kömmäk keräk.

Yana har kim (159a) tırnayin tiši bilä kessä, aña faraz paydā bolıyay. Dayi tırnaqnı pıçaq bilä ... kesmāñizkim, ādamıya ranj paydā bolıyay. Tırnaqnı qayçı bilä kessälär Haq ta'ālā köp šifalar, kušadlar rozi qılıyay.

Yana Rasūl 'alayhi salām aydı: Har kim har tahārat qılğanda saqalini tarasa, miñnat, yoqsuzluq andin ketkäy.

Yana har kim yatur vaqtta saqalini tarasa, Haq ta'ālā anıñ dunyādägi, āxirattayı ötünčini öz xazinasindin ötäğäy. Yana har kim saqalın tararda salāvat ayıtsa, dāyim közi salāmat bolup, ayırmaıyay inšā Allahu ta'ālā.

¹Kātibulfaqir Mansur baxşı.

Қисқача сўзлик

awušqa – «қария, чол»: *awušqasī andin xušnud bolıyay* – «қарияси ундан хурсанд бўлади» (158b).

ayaq – «идиш, коса»: *bir ayaq yağ* – «бир коса мой» (138b).

¹ Бу қайд котибга тегишлидир.

qazan-ayaq – «қозон-товок»: *qazan-ayaqni kečä yumayın qoymaq* – «қозон-товокни кечаси ювмай қўймоқ» (147b).

arıy – «тоза»: *arıy tonlar kiymäk* – «тоза кийимлар киймак» (154a).

arıysız – «нопок, ювуқсиз»: *arıysız yürümäk* – «нопок юрмак» (147a).

ašliy – «буғдой»: *ašliyiniñ yamanrayı, su içmägäni* – «буғдойининг ёмонроғи сув ичмағани» (138b).

dayi – «яна, тағин»: *Dayi musulmān boldılar* – «Яна мусулмон бўлдилар» (142b).

oylan – «бола, фарзанд»: *egiz oylan* – «эгиз бола»; *er oylan* – «ўфил бола»; *qiz oylan* – «қиз бола»: *egiz oylan tuğurur erdi* – «эгиз бола туғар эди» (137b).

tuğurdi – «туғди»: *erkäk bota tuğurdi* – «(инган) эркак бўта туғди» (142b).

ekinçilik – «деҳқончилик»: *ekinçilik qılur erdi* – «деҳқончилик қилар эди» (138b).

qaralıy: gala qaralıy – «чорваси мўл; мол-қолли»: *Dayi Hābil gala qaralıy kiši erdi* – «Яна Ҳобил мол-қолли киши эди» (138b).

köläkü – «соя»: *tal yıyačnıñ köläkäsi* – «тол дарахтининг сояси» (139a).

uyuqla – «ухла-»: *uyuqlap yatur erdi* – «ухлаб ётар эди» (139a).

uyuqlamaq – «ухламоқ»: *kün çiqar çayda uyuqlamaq* – «кун чиқар чоғда ухламоқ» (154b).

yawuq – «яқин»: *Haq ta'ālāya yawuq bolıyaysen* – «Ҳақ таолога яқин бўлғайсан» (157a).

yazı – «дашт, текислик»: *yazıya barmaq* – «даштга бормоқ» (147a).

yıyač – «дарахт»: *tal yıyač* – «тол дарахти» (139a); *köp türlüğ yıyačlarnıñ mi-vası* – «кўп турли / мевали дарахтларнинг меваси» (139b).

öğrān – «ўрган-»: *'ilim öğrāngäy* – «илим ўргангай» (158a).

qop – «тур-; кўтарил-»: *qatīy yel qopti* – «кучли шамол кўтарилди / шамол турди» (139b).

uĉmaq – «жаннат»: *rāstliq seni uĉmaqqa eltür* – «тўғрилиқ сени жаннатга олиб боради» (153a).

ĉägürtkä – «чигиртка»: *biri ĉägürtkä turur* – «бири чигирткадир» (144b).

ĉewür – «ўғир-»: *yüz ĉewür* – «юз ўғир»: *Zāhid ol turur-kim, dunyādin yüz ĉewürüp, yüzin āxirat sarī qīlāy.* – «Зоҳид шундай кишиким, дунёдан юз ўғириб, юзини охират сари бургай» (155a).

ewrül – «қориш-, аралаш-»: *qanū ewrüsä* – «қонга аралашса» (144b).

yumurtqa – «тухум»; парранда тухуми: *tawuqniñ yumurtqasī* – «товуқнинг тухуми» (144b).

saqīn – «ўйла-»: *ölümni köp saqīnīl* – «ўлимни кўп ўйлағил» (157a).

tamuy – «дўзах, жаҳаннам»: *tamuy oti* – «жаҳаннам ўти» (153a); *yalyan seni tamuyqa eltkäy* – «ёлғон сени жаҳаннамга олиб боради» (153a).

tewä – «туя»: *tewägä minmäk* – «туяга минмак» (154b).

toxli – бир ёшли қўй: *bir semiz toxli* – «бир семиз тўхли» (138b).

narduvan – «нарвон»: *narduvanū ĉiqmaq* – «нарвонга чиқмоқ» (154b).

iñän – урғочи туя: *boʻyaz iñän* – «бўғоз туя» (142b).

yanliy – «янглиғ, сингари»: *Bu yanliy ol tewä qaĉ yillar ol elniñ arasinda erdi* – «Шу янглиғ ул туя анча йил ўша элнинг орасида эди» (143a–143b).

kim ersä – «кимса, шахс»: *körklüg kim ersälärni körmäk* – «чиройли кимсаларни кўрмак» (154a).

qulawuz – «етакчи; йўл кўрсатувчи»: *yaxši qulawuz* – «яхши етакчи» (146b).

soyan – «пиёз»: *soyanniñ terisi* – «пиёзнинг пўсти» (147a).

sarmisaq – «саримсоқ»: *tarmisaqniñ terisi* – «саримсоқнинг пўсти» (147a).

ew – «уй»: *Dayi Ādamniñ ewiniñ elindä bir tepä bar erdi* – «Тағин Одам уйининг ёнида бир тепалиқ бор эди» (138b).

ötünĉ – «ўтинч, тилак»: *aniñ dunyādägi, āxirattayī ötünci* – «унинг дунёдаги, охиратдаги ўтинчи» (159a).

ötmäk – «нон»: *ötmäk uşayī* – «ноннинг ушоғи» (147a).

yīd~īd – «ҳид»: *yaxši yīdlarni yīdlamaq* – «яхши ҳидларни ҳидламоқ» (154a).

īdlamaq – «ҳидламоқ»: *ta 'āmnī īdlamaq* – «таомни ҳидламоқ» (149b).

otru – «юзма-юз, рўпара»: *küngä otu baqmaq* – «кунга тик боқмоқ» (154a).

Илмий асарлар:

Sertkaya O.F. Uygur Harfleriyle Yazılmış Bazı Manzum Parçalar: II – İstanbul, 1975.

Sertkaya O.F. İslâmî Devrenin Uygur Harflı Eserlerine Toplu Bir Bakış. – Bochum, 1977.

Щербак А.М. Рукописный сборник Or.8193 и его значение для узбекской филологии. // «Советская тюркология». – Баку, 1983 (3). С. 42–77.

Содиқов Қ. Уйғур хатида битилган нодир қўлёзма. // «Адабий мерос». 4 (46). 1988. 59–62- б.

Содиқов Қ. Уйғур ёзуви тарихи (Манбашунослик ва китобат тарихи масалалари) – Тошкент, 1997.

Sadikov K. Uygur Yazılı «Rahatu'l-kulub» Kitabı. // Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı: 17. – Erzurum, 2001. S. 337–344.

Radloff W. Das Kudatku Bilik des Jusuf ChassHadschib aus Bālasagun. Theil I. – SPb., 1891.